

ילדות בחברה הערבית בישראל

סוגיות חינוכיות ומחקריות

עורכות: גילה רוסו-צימט, מרגלית זיו,
אפנאן מסארוה-סרור

אלקאסמי
מכללה אקדמית לחינוך

מכון
מופ"ת

בית ספר למחקר ולפיתוח תכניות
בהכשרת עובדי חינוך והוראה במכללות

Childhood in Arab Society in Israel

Issues in Education and Research

Gila Russo-Zimet, Margalit Ziv, Afnan Masarwah-Srouer

עריכה:

ד"ר גילה רוסו-צימט, מכללת לוינסקי לחינוך
פרופ' מרגלית זיו, אלקאסמי - מכללה אקדמית לחינוך
ד"ר אפנאן מסארוה-סרור, אלקאסמי - מכללה אקדמית לחינוך

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת

עורכת ראשית: ד"ר יהודית שטיימן

עורכות טקסט ולשון: אוריה שוחט, נירית איטינגון

עורכת לשון אחראית: מירב כהן-דר

עורכות גרפיות: בלה טאובר, מאיה זמר-סמבול

מעצבת העטיפה: בלה טאובר

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל חומר ששולב בספר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות. אם יובאו אלה לידיעתנו, נפעל לתקן במהירות הבאות.

מסת"ב: 8-091-530-965-978

© כל הזכויות לתמונות וליצירות שמורות ליוצרים

© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת ולאלקאסמי - מכללה אקדמית לחינוך, תשע"ה/2015

טל': 03-6901406 <http://www.mofet.macam.ac.il>

דפוס: אופסט טל בע"מ

תוכן העניינים

5 פתח דבר

שער ראשון: עולמם של ילדים - נקודת מבט היסטורית

גלגולי תפיסות של ילדות והורות בחברות אסלאמיות מימי הביניים ועד ימינו |
11 אפנאן מסארוה-סרור

29 החינוך בגיל הרך בחברה הערבית הפלסטינית בישראל | נבילה אספניולי

שער שני: נרטיב, שיח וצליל בחיי הילדים

התפתחות תאוריית ה-mind בקרב ילדי גן ערבים: היבטים אוניברסליים
ותרבותיים | מרגלית זיו, לינה בולוס 59

מזרח ומערב, מסורת ומודרנה: הצצה למרחבי הביטוי המוזיקלי האישי של
ילדי גן בחברה הערבית | קלאודיה גלושנקוף..... 80

כשירות נרטיבית ולשונית בקרב ילדי גן דוברי ערבית | עביר שאהין,
112 שושנה בלום-קולקה

רכישת משפטי זיקה ושאלות בקרב ילדים דוברי ערבית פלסטינית |
134 מנאר חדאד-חנא, נעמה פרידמן

נרטיבים של ילדויות אחרות - ייצוגים ישראליים של "ילדי הצמתים"
168 הפלסטינים | עמרי גרינברג

שער שלישי: אם, משפחה ומדריכה - דיאלוג מבנה ידע

פעילות אם-ילד במשפחה הערבית בעת קריאת ספר ותרומתה לאוריינות הילד
בגן ובכיתה א' | ספייח חסונה ערפאת, עופרה קורת, דורית ארם 199

דמות המשפחה בספרות הילדים הערבית בת זמננו | ח'אולה אבו-בקר,
235 ראפע יחיא

שיח של נשים מוסלמיות על חינוך ועל גידול ילדים בעקבות תכנית האתג"ר |
261 אפנאן מסארוה-סרור

'מורה דרך', 'שר ללא תיק' או 'השגריר של המערכת': תפיסת התפקיד של
מקצוע ההדרכה בגני הילדים בחברה הערבית בישראל | גילה רוסו-צימט,
294 סלוואנה כראג'ה-אבו סיף

324 על המחברים

תודות

אנו מודות לכל הכותבים שהשתתפו בכתיבת פרקי הספר והביאו לידי ביטוי את עושר המחקר והעשייה בגיל הרך בחברה הערבית. תודה לאנשי מכון מופ"ת והמכללה האקדמית לחינוך אלקאסמי על מימוש הרעיון להוציא לאור את הספר בעברית ובערבית בו-זמנית. תודה לד"ר יהודית שטיימן, ראש הוצאת הספרים במכון מופ"ת, על הייעוץ ועל הליווי המקצועי לכל אורך הדרך; לחני שושתרי, רכזת ההוצאה, על הטיפול המסור; לקוראי הטקסטים על ההערות המעמיקות והמועילות; לעורכות הלשון על עבודתן המוקפדת ולעורכות הגרפיות על העיצוב הנפלא של הספר ושל העטיפה. בזכות שיתוף הפעולה הפורה עם כולכם הצלחנו להוציא לאור את הספר הראשון המוקדש כולו לילדות בחברה הערבית, ואנו מקוות שהוא יתרום להכרה ולהעמקה של המחקר והעשייה החשובים בתחום זה.

פתח דבר

ההכרה בחשיבות של חינוך איכותי בגיל הרך ושל מחקרים עדכניים בתחום הולכת וגדלה ברחבי העולם ובמדינת ישראל. יעידו על כך, בין היתר, ספרים אחדים שיצאו לאחרונה בעברית הדנים בהיבטים מגוונים של התפתחות ושל חינוך בגיל הרך ומביאים לידי ביטוי את עושר המחקר בתחום. כך לדוגמה: עם מי שיחקת בגן היום? עולמם החברתי של ילדים בגיל הרך (בקר, 2009); ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך (קליין ויבלון, 2009); שפה וקוץ בה - לקווית תקשורת, שפה ודיבור אצל ילדים (רום, צור וקריוזר, 2009); ילדים מדברים: דפוסי תקשורת בשיח עמיתים (בלום-קולקה וחמו, 2010); העין הפנימית (בוונשטיין, 2011); ומאה שנות גן ילדים בארץ ישראל (סנפיר, סיטון ורוסו-צימט, 2012). ספר זה מצטרף לרשימה המכובדת שלעיל, ומטרתו להציג מחקרים העוסקים בסוגיות חינוכיות ומחקריות הנוגעות בילדות בחברה הערבית בישראל.

שאלה מתבקשת היא "מדוע יש צורך בספר המתמקד בילדות בחברה הערבית?" התשובה לכך היא "הואיל והנראות של העשייה החינוכית-חברתית בחברה הערבית בכלל ובתחום החינוך בגיל הרך בפרט היא נמוכה, חשוב להאיר סוגיות מחקר וחינוך מרכזיות, שעשויות להיות להן השלכות חינוכיות. ילדות כוללת מגוון של חוויות היוצרות עולם עשיר הממשיך ללוות את האדם לכל אורך חייו. בילדות מתחילה להתפתח אצל ילדים זהות עצמית, חברתית, תרבותית ולאומית. נוסף על כך ילדים רוכשים בתקופה זו כישורים בתחומים אחדים - לשוניים, קוגניטיביים, חברתיים-רגשיים ומוטוריים. חינוך טוב בילדות הוא מפתח חשוב להצלחה.

מאז הקמת המדינה עוברת החברה הערבית בישראל תהליך מואץ של שינוי. השינוי מתבטא בעלייה ברמת החיים, בהרחבת ההשכלה, בהצטרפות נשים למעגל העבודה ועוד. שינויים אלה משתקפים גם בתחום החינוך בגיל הרך - הקמת מסגרות חינוכיות לילדים וגידול מתמיד במספר הילדים המבקרים במסגרות אלה. אך על אף תהליכים אלה, הפערים בין אזרחי המדינה הערבים ליהודים נותרו בעינם או אף גדלו. פערים אלה נוצרים כבר בשנות

החיים הראשונות, ולכן חשוב שהטיפול במצב הבעייתי יתחיל בשלבי החיים המוקדמים.

חשוב ליצור מערכת חינוך שוויונית המעניקה לכל ילדי המדינה, ללא הבדלי השתייכות ורקע, חוויות איכותיות ומצמיחות, תוך כדי התאמה לתרבות שהילדים משתייכים אליה. מערכת חינוך כזו מושתתת על מחקר עדכני הנוגע בו בזמן גם בסוגיות התפתחות וחינוך אוניברסליות וגם בהיבטים תרבותיים וחברתיים ייחודיים.

מטרתו של ספר זה היא להאיר את עולמם של הילדים בגיל הרך בחברה הערבית באמצעות הצגת מחקרים על מגוון סוגיות הנוגעות בחוויות ילדות מרכזיות של ילדים. תהליך הכתיבה, העריכה וההוצאה לאור של הספר נעשה באופן המביא לידי ביטוי את החשיבות שהעורכות מייחסות לעשייה שיתופית שוויונית בין אזרחי ישראל היהודים והערבים. שלושתנו מכהנות כבעלות תפקידים, מרצות וחוקרות במכללות להכשרת מורים ועושות זאת מתוך תחושת שליחות ומחויבות ליישום ולהעברה של מסרים הנוגעים לשוויון ולדיאלוג מתוך כבוד הדדי. ד"ר גילה רוסו-צימט רואה במפגש עם סטודנטיות ערביות לתואר שני הלומדות במכללת לוינסקי חוויה משותפת של מפגש עם מערכות הערכים, האידיאלים והאמונות, הזדמנות למפגש פורה ומצמיח בין סטודנטיות אלה לעמיתות יהודיות וכן דיאלוג אקדמי בין הסטודנטיות הערביות לסגל האקדמי במכללה. פרופ' מרגלית זיו המכנת כראש תכנית ההוראה והלמידה לתואר שני במכללה האקדמית לחינוך - "אלקאסמי" חווה שותפות אמיצה ועמוקה עם חברי הסגל הערבים, המהווים רוב במכללה, החותרים לקדם ביחד את המטרה המשותפת של עשייה ומחקר חינוכיים איכותיים. כמו כן, פרופ' זיו הקימה רשת של מרכזים לקידום הגיל הרך בחברה הערבית (בדאיתא - התחלות) הפועלים בחסות מכללת אלקאסמי, בשיתוף פעולה שוויוני בין אנשי מקצוע ואנשי אקדמיה ערבים ויהודים, מומחים בחינוך והתפתחות בגיל הרך. ד"ר אפנאן מסארוה-סרור היא מדריכה פדגוגית ומרצה במכללה האקדמית אלקאסמי וחותרת להעמיק בקרב הסטודנטיות חשיבה פתוחה וביקורתית על סוגיות ואתגרים שעמם הן מתמודדות. העריכה המשותפת של הספר אפשרה לנו לקיים שיחות מעמיקות על נושאי הספר ועל נושאים רבים נוספים ולחוות את האופטימיות הצומחת מדיאלוג פתוח, כן ועמוק המשלב היבטים מקצועיים, תרבותיים, חברתיים ואישיים.

נכונותם של חוקרים וחוקרות בתחומים הנוגעים בהתפתחות ובחינוך בילדות לכתוב פרק לספר מעידה על הצורך ועל החשיבות של מחקר בגיל הרך בחברה

הערבית. מרבית הפרקים נכתבו בשיתוף פעולה בין חוקר/ת ערבי/יה לחוקר/ת יהודי/יה, שראו בכך הזדמנות להציג את מחקריהם בפני קהל רחב ומגוון. ספר זה הוא הראשון בהוצאת מכון מופ"ת היוצא לאור בה בעת בשפה העברית ובשפה הערבית. מכון מופ"ת נענה לבקשת העורכות להוציא את הספר בשתי השפות, מתוך הבנה של חשיבות הענקת מעמד שווה לשתי השפות, בייחוד בספר שנושאו הוא הילדות בחברה הערבית בישראל. מטרה זו מומשה בזכות שיתוף הפעולה בין מכון מופ"ת לבין מכללת אלקאסימ בבצוע כל שלב ושלב בהכנת הספר עד להוצאתו לאור. צוותים משני המוסדות עבדו בתיאום על תרגום משפה לשפה, על עריכה בשתי השפות, על עריכה גרפית, וזאת בחוות יצירה ובסיפוק עצום.

אנו מאמינות שהגיל הרך הוא התקופה הנכונה ליצור תשתית ערכית וחוייטית שתבטיח חוייט ילדות עשירה וחוויות של הנאה, הצלחה, משמעות ומעורבות חברתית בהמשך החיים. אם ספר זה יתרום ולו במעט להעברה של מסרים אלה, נבוא על סיפוקנו.

מבנה הספר

שלושת שערי הספר מבקשים ליצור תמונה עשירה של המעגלים וההקשרים העיקריים שבהם ילדים חיים וגדלים. **השער הראשון - עולמם של ילדים - נקודת מבט היסטורית** - מציג את ההקשר התרבותי וההיסטורי של ילדות וחינוך בגיל הרך בחברה הערבית בישראל. שני המאמרים הכלולים בו דנים במורשת החינוכית האסלאמית, במפגש שלה עם גישות חינוכיות מערביות ובאתגרים הכרוכים בשילוב ביניהן במציאות הישראלית.

השער השני - נרטיב, שיח וצליל בחיי הילדים - עוסק בהתפתחותם ובחוויותיהם של ילדים ערבים. שני המאמרים הראשונים מתארים מחקרים על התפתחות ההבנה החברתית ועל חוויות מוזיקליות של ילדים. מחקרים אלה נוגעים בחוויות מרכזיות בעולמם של ילדים ומצביעים על החשיבות שבמתן הזדמנויות לילדים להעשיר את עולמם החברתי והרוחני. שני מאמרים נוספים עוסקים ביכולת הלשונית של ילדים דוברי ערבית. השפה הערבית ייחודית בכך שהיא שפה דיגלוסית, דהיינו קיימים בה שני רבדים של שפה - השפה המדוברת ושפת הספר - השונים זה מזה ומקשים את רכישתה. היבט ייחודי זה בא לידי ביטוי במחקרים המסייעים בהבנת החשיבות והאתגר של טיפוח לשונם של ילדים דוברי ערבית והעשרתה. השער מסתיים במאמר מטריד על ילדי הצמתים

הפלסטינים ומציג שאלות קשות לחברה הישראלית שבקרבה ילדים נאלצים לבלות את ילדותם בעבודה האסורה על פי אמנת האו"ם שמדינת ישראל חתומה עליה.

השער השלישי - אם, משפחה ומדריכה - דיאלוג מבנה ידע - מאיר סוגיות הנוגעות למעגלים ולהקשרים המשפחתיים והחינוכיים שילדים גדלים בהם. המאמרים דנים באינטראקציה בין הורים לילדים בעת קריאת ספרים לילדים ובדימוי המשפחה בספרי ילדים ערביים וכן בשיח חינוכי של אימהות ערביות ממזרח ירושלים. שער זה מסתיים בתיאור חוויותיהן של מדריכות חינוכיות בגני ילדים ערבים, והשיח עמן פותח צוהר להבנת היבטים חשובים בעולמן שלהן ובמסגרות החינוכיות שילדים חיים בהן. שער זה מחדד ומעמיק את הבנתנו באשר לחשיבותה של אינטראקציה דיאלוגית עם ילדים, המעוגנת בתפיסה ערכית הרואה בילדים שותפים ליצירת חברה סובלנית ושוויונית, תוך כדי שילוב בין המורשת התרבותית לבין פתיחות לחוויות החיוביות שהעולם הגלובלי מזמן.